

історико-педагогічного дискурсу феномена єврейської етнонаціональної освіти, його структури, функцій, змісту, форм організації.

Таким чином, розгляд та вивчення праць та видань, допомогло відтворити більш повну картину організації єврейського шкільництва на Правобережній Україні у навчально-виховних закладах регіону. Сучасна українська історіографія накопила історико-педагогічні та історичні праці, що відображають різні аспекти становлення та розвитку культурних та освітніх процесів єврейського шкільництва, і це засвідчує про зростання інтересу науковців до вивчення історії освіти багатонаціональної України.

Список використаних джерел

1. Бакуліна Н. Єврейська освіта в Україні: проблеми, тенденції, розвиток. «Штетл» як феномен єврейської історії : матеріали конф., 30 Волині. Житомир : «Волинь», 1998. Т. 18. С. 23–26.
2. Єврейська історія та культура в Україні / [ред. Г. Аронов, М. Феллер, Євтух В., Трошинський В., Галушко К., Чернова К. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. Київ, 2004. С. 4.
3. Крічкер О. Ю. Традиції початкової освіти в єврейських общинах містечок Правобережної України на зламі XIX – XX століть. *Наукові праці*. Історія–Миколаїв : ЧДУ імені Петра Могили, 2012. Випуск 159. С. 14–17.
4. Погуляєв О. І. Національні меншини Правобережної України напередодні Української революції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 25. С. 65–72.
5. Рабінович Я. Й. На зламі віків (До 1000-річчя проживання євреїв в Україні.) Київ, 1998. 360 с.

ГАВРИЛЕНКО Тетяна,
*Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1991–2001)

Здійснений аналіз різних типів джерел показав, що розвиток початкової освіти в Україні у 1991–2001 рр. відбувався в контексті таких *чинників*: педагогічного (формування національної державної політики у сфері освіти; активний законотворчий процес; створення АПН України як наукового центру з розроблення методології, теорії та методики розвитку освіти; модернізація змісту освіти; пошук інноваційних методів і форм навчання; розширення міжнародних зв'язків), *суспільно-політичного* (творення суверенної держави, перехід від тоталітаризму до демократії) та *соціально-*

економічного (економічна криза, несприятлива демографічна ситуація, погіршення соціального захисту учасників освітнього процесу) [4, с. 304-305].

У визначених хронологічних межах відбулася переорієнтація *цілей початкової освіти*. Пріоритетне місце посіли цілі особистісного розвитку молодшого школяра (природні задатки й здібності, національна ідентичність, особистісне самовираження). Освітні завдання полягали у формуванні предметних та загальнонавчальних умінь і навичок, з домінуванням останніх, що сприяло оволодінню розгорнутою навчальною діяльністю – умінням вчитися. Важливо, що в умовах різнотипності навчальних закладів, було визначено освітні результати школи І ступеня, актуалізовані О. Я. Савченко (1990) та закріплені в Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001). В умовах відродження української державності особливого значення набувало розв'язання завдань національного виховання; нагальними стали завдання екологічного виховання [5, с. 43].

Цілі, зміст освіти, освітній процес були пронизані формуванням у молодших школярів *цінностей* демократичного суспільства (загальнолюдські, національні, громадянські, екологічні, особистісні). Позбулися ідеологічних нашарувань і отримали нове забарвлення моральні, трудові, оздоровчі, естетичні цінності. Важливо, що зі зміною освітньої парадигми, гуманізацією суспільного життя учень почав розглядатися як головна цінність початкової освіти [5, с. 44].

Початкова освіта ґрунтувалася на *принципах* деполітизації, демократизації, гуманізації, національної спрямованості, різнотипності освіти, світськості, доступності, обов'язковості, наступності, що в сукупності формували нову освітню парадигму [4, с. 305].

Установлено, що трансформаційні процеси стосувалися також *організації початкової освіти*: перехід до єдиної чотирирічної тривалості та навчання дітей з шести років з 2001 р.; створення умов для здобуття освіти й розвитку обдарованих дітей; поширення НВК «дитячий садок – початкова школа»; функціонування приватних шкіл; збільшення шкіл і класів з українською мовою навчання; створення умов для здобуття початкової освіти дітьми національних меншин; започаткування програми «Шкільний автобус» й водночас загострення проблеми соціального захисту учнів і вчителів; руйнування навчальної та матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти [3, с. 81].

З'ясовано, що провідною тенденцією в період розбудови української початкової школи стала модернізація *змісту освіти* на нових методологічних (демократизація, деполітизація, національна спрямованість, дитиноцентризм, відповідність соціальним запитам демократичного суспільства) і дидактичних (варіативність, гуманітаризація, гуманізація, диференціація, інтеграція) засадах його добору та структурування [6, с. 283]. Відповідно відбулися зміни у:

– *навчальних планів* (виокремлення державного й шкільного компонентів, які з 1998 р. відповідно до вимог державних стандартів

трансформувалися в інваріантну та варіативну частину; перегляд переліку обов'язкових і вибіркових (вибірково-обов'язкових) предметів, їх розподіл за роками навчання, співвідношення годин на державний (інваріантний) й шкільний (варіативний) компоненти та між предметними циклами; запровадження варіативних навчальних планів);

- *програмах* (посилення уваги до формування загальнонавчальних умінь і навичок; вилучення навчального матеріалу політичного та ідеологічного спрямування; наповнення змісту навчальних предметів українознавчим матеріалом; посилення виховного та аксіологічного складників; розроблення єдиних програм для трирічної та чотирирічної початкової школи; створення варіативних програм) [1; 6];

- *навчальній літературі* (перевидання до 1994 р. підручників фактично з усіх предметів та підготовка українськими авторами навчальних книг нового покоління; створення нових типів навчальних книг – паралельні (або альтернативні), дворівневі, інтегровані, загальнорозвивального спрямування; підготовка єдиних підручників для трирічної та чотирирічної початкової школи; збільшення переліку підручників з предметів варіативної частини; уведення процедури грифування підручників і навчальних посібників, обов'язкової їх попередньої апробації в навчально-виховному процесі; повернення оплати за користування підручниками, їх вільний продаж) [7, с. 47].

У перше десятиліття незалежності України якісно новим шляхом оновлення змісту освіти стала його *стандартизація*, що в умовах варіативності освітньої системи дала змогу забезпечити єдиний освітній простір у державі, визначити обов'язковий і достатній рівень загальноосвітньої підготовки молодших школярів, відійти від предметоцентризму й представити зміст освіти цілісно. Упровадження Державного стандарту початкової загальної освіти в шкільну практику розпочалося з 2001 р. [4, с. 306].

Доведено, що у *освітньому процесі* в початковій школі сталися трансформації в:

- *організації* (у структурі та тривалості навчального року – поділ на чверті, півріччя або семестри, з 2001 р. – перехід до семестрової системи; скорочення для учнів I класу навчального року до 30 тижнів, встановлення з 2001 р. єдиної тривалості для всіх початкових класів – 175 днів; збільшення тривалості канікул протягом навчального року до 30 днів; у наповнюваності класів – до 25 учнів, з 1994 р. – 30; у тривалості навчального тижня – поступовий перехід від шестиденного до п'ятиденного режиму роботи; у тривалості уроку – зменшення з 1999 р. до 40 хвилин; у формах навчання – можливість здобувати початкову освіту за індивідуальною формою навчання);

- *методах навчання* (удосконалення та адаптування до нових цілей і змісту початкової освіти, поширення гри, апробування методу художніх проєктів);

- *формах організації навчання* (урізноманітнення уроку за змістом,

структурою і способами діяльності, поширення нестандартних уроків, екскурсій та олімпіад, упровадження інтегрованих уроків; скасування обов'язкових домашніх завдань у I класі чотирирічної та першій чверті I класу трирічної початкової школи);

– *контролі та оцінюванні* навчальної діяльності молодших школярів (запровадження тестів; введення підсумкової атестації учнів наприкінці року, та з 2000 р. – державної підсумкової атестації для учнів III(IV) класів; перехід до вербального оцінювання у I класі трирічної початкової школи; з 1999 р. – оцінювання знань учнів в балах лише з предметів варіативної частини навчального плану; з 2000 р. – введення характеристики щодо рівня розвитку учня та результатів оволодіння компонентами навчальної діяльності після закінчення ним I класу, переведення всіх учнів до наступного класу незалежно від оцінок, що дозволило ліквідувати явище «другорічництва»; з 2001 р. – запровадження 12-бальної системи оцінювання; виведення оцінки за поведінку з переліку «обов'язкових») [2].

Аналіз розвитку початкової освіти у 1991–2001 рр. дає змогу виокремити *позитивні тенденції*: обґрунтування концептуальних засад розвитку початкової освіти на науковому рівні, ґрунтування на демократичних принципах, визначення освітніх результатів початкової освіти, започаткування особистісно орієнтованого підходу, поширення різнотипних навчальних закладів, створення умов для здобуття початкової освіти дітям національних меншин, визначення поряд з обов'язками прав учнів, модернізація змісту початкової освіти на нових методологічних і дидактичних засадах, створення українськими авторами нового покоління навчальної літератури, започаткування стандартизації змісту початкової освіти, організація освітнього процесу з урахуванням вікових особливостей, потреб і можливостей молодших школярів, запровадження 12-бальної системи оцінювання. Водночас маємо зазначити *негативні тенденції*, що окреслилися у цей час: порушення принципів доступності початкової освіти, загострення проблеми соціального захисту учнів і вчителів початкових класів, відставання підготовки останніх до реалізації новацій, погіршення якості початкової освіти в сільській місцевості, руйнування навчальної та матеріально-технічної бази, долучення до розроблення навчальних програм і літератури недостатньо професійних фахівців, використання у освітньому процесі застарілих засобів навчання.

Трансформації, що відбулися в початковій освіті в період відродження національної системи освіти в Україні стали підґрунтям для її переходу з 2001 р. на новий зміст і структуру навчання, нову систему оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, упровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, започаткування компетентнісного підходу в початковій освіті. Тож розпочалася нова доба в розвитку української початкової школи, що потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

1. Гавриленко Т. Л. [Модернізація змісту початкової освіти у контексті розроблення освітніх стандартів в Україні \(1996–2001\)](#). *Освітній дискурс*: зб. наук. пр. / голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”», 2021. Вип. 30 (1). С. 46-59.
2. Гавриленко Т. Л. Новації в освітньому процесі початкової школи в Україні (1991–2001 рр.). *Освітній дискурс. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 9. С. 42–57.
3. Гавриленко Т. Л. Організаційні трансформації системи початкової освіти в перше десятиліття державної незалежності України (1991–2001). *Освітній дискурс. Гуманітарні науки*: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. Вип. 10. С. 59–83.
4. Гавриленко Т. Л. Розвиток початкової освіти в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: історико-педагогічний аспект : монографія / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Фенікс, 2019. 384 с.
5. Гавриленко Т. Л. Цілі, цінності та принципи початкової освіти в перше десятиліття незалежної України (1991–2001). *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовт. 2018 р. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2018. С. 43–45.
6. Гавриленко Т. Л., Кузьомко Л. М. [Конструювання змісту початкової освіти на нових методологічних і дидактичних принципах у період відродження національної школи в Україні \(1991–1996\)](#). *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум»*: Серія: Педагогічні науки / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2020. Вип. 8 (164). С. 278-285.
7. Гавриленко Т. Л., Розлуцька Г. М. [Тенденції розвитку підручникотворення в початковій освіті в перше десятиліття державної незалежності України \(1991–2001\)](#). *Освітній дискурс. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020. Вип. 10. С. 37-49.

АЛБУЛ Ірина

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань*

ДОЛІ, ПОЄДНАНІ З ЧЕРКАЩИНОЮ: ВОЛОДИМИР НАУМЕНКО (1852–1919)

Більше 100 років тому, ще на зламі ХІХ – ХХ століть, перед українцями, як і сьогодні, стояло питання про те, чи існуватиме їхня батьківщина як окремий національний організм, чи буде повністю поглинута зажерливим північним сусідом, адже йшлося фактично про припинення національного існування українців.

У такому контексті варто згадати яскравих представників української інтелігенції другої половини ХІХ – початку ХХ століття, подвижницька діяльність яких була спрямована, на розвиток українського суспільства, на